

Ruses rulle.

Hendrik Ruses Regiment til mønstring 1662

af Bjørn Westerbeek Dahl

Det var lidt af et lykketræf, da det endelig lykkedes Frederik den 3. at knytte den internationalt kendte fæstningsingeniør Hendrik Ruse til sig i 1661.¹ Forud var der gået mindst to forgæves forsøg på at trække ham til Danmark. Allerede omkring udbruddet af den for Danmark så katastrofale 1. Karl-Gustav-Krig i juli 1657 ved vi fra et brev fra kaptajn Jacob Steinmann i Glückstadt til den danske rigsmarsk Anders Bille, at Bille havde skrevet om Ruse og bedt Steinmann om via Ruses svoger, Matthias Römer, der var hollandsk gesandt i Hamburg, overdrage Ruse nogle skriftlige betingelser for en ansættelse. Tillige skulle Steinmann mundtligt opfordre Ruse til at møde personligt op for videre forhandlinger. Det fremgår ikke, hvor dette møde skulle foregå, men København forekommer at være det mest sandsynlige sted.² Vi kender ikke Ruses svar, men det var næppe positivt.

Ruse var på dette tidspunkt i nærheden af Hamborg, idet han arbejdede på befæstningen af den lille by Harburg lige syd for Hamborg for hertug Johann Friedrich af Braunschweig-Lüneburg. Hertugen var svoger til Frederik den 3., og det ses, at kongen allerede i løbet af sommeren 1658, altså lige efter den netop overståede krig med svenskerne (1. Karl-Gustav-Krig) forsøgte sig endnu en gang. Siden Torstenssonkrigen (1643-1645) havde man i Danmark planlagt en større udbygning af fæstningsforsvaret, hvoraf kun Frederiksodde (Fredericia), Østervold i København og det københavnske kastel (under navnet „Frederiks Kastel“) var blevet realiseret. Ved Karl-Gustav-Krigen havde det vist sig, at en langt mere omfattende forstærkning var nødvendig, så kredsens omkring kongen syntes åbenbart, at der burde tilkaldes international ekspertise. Det var baggrunden for, at man ønskede at knytte Ruse til Danmark.

I 1658 var Ruse formelt set endnu tilknyttet byen Amsterdam som ingeniør. Her havde han været ansat siden 1652, men efter udgivelsen af det fæstningsteoretiske skrift „Versterckte Vesting“ i 1654 og ikke mindst den omfattende debat, der fulgte herefter, blev man opmærksom på ham uden for hans hjemby i kredse, der interesserede sig for fæst-

ningskunst, hvad enten det var teoretisk eller i praksis [Fig. 1]. Han fik således flere opgaver andre steder, som f.ex. i Kalkar for prins Johan Moritz af Nassau-Siegen og som omtalt i Harburg for den braunschweig-lüneburgske hertug.

Fig 1: Hendrik Ruses ”Versterckte Vesting” fra 1654 introducerede hans variant af fæstningskunsten, og indgik i tidens debat om den mest hensigtsmæssige udformning af fæstningsværker. Værket blev også læst i Danmark og var rimeligvis hovedårsagen til, at man i 1657 prøvede at få ham til landet. Det betalte sig for Ruse at bruge en af datidens bedste bogtrykkere, Joan Blaeu i Amsterdam. Det Kongelige Bibliotek.

Det lykkedes heller ikke at få Ruse til København i 1658, da svenskerne jo brød Roskildefreden fra februar samme år ved et lynangreb mod København i august.³ 1661 fik man ham endelig til at komme til den danske hovedstad, hvor opgaven for en fæstningsingeniør var vokset i takt med krigsbegivenhederne i og omkring København i de foregående år.

Da Ruse i maj 1661 var kommet til København, brugte han de følgende uger på at inspirere forholdene i byen: Han målte dybderne i havnen og foretog specifikke undersøgelser

af fæstningsværkerne og byens opland, så han i begyndelsen af juli 1661 kunne præsentere Frederik den 3. og Krigskollegiet for sine tanker. Hans originale plantegning, der fik kongens approberende underskrift, er gået tabt, men det kobberstik af København, som Peder Hansen Resen udgav i 1674, bygger efter al sandsynlighed på denne tegning [Fig. 2].

Fig. 2: Mange af projekterne på Peder Hansen Resens eleverede kort over København fra 1674 anses ofte for at være fri fantasi, men i "Til Rigets forsvar og Byens gavn" er det blevet påvist, at det går tilbage til det grundrids Hendrik Ruse udførte, da han i 1661 besøgte København og som han fik approbation på. Kortsamlingen, Det Kongelige Bibliotek.

Det viser, hvor omfattende Ruses planer for de nye bydele var med store opfyldninger ud for Ny-København og nord for det gamle Christianshavn, udgravning af Søerne til et stort

bassin, der strakte sig fra Kalveboderne til Øresund – og så et helt nyt kastel.⁴ Planerne var gigantiske, men det afskrækkede hverken kongen eller Krigskollegiet: Man ønskede at ansætte ham – koste hvad det ville, og Ruse fik tydeligvis alt, hvad han krævede. Fredag 4. juli – samtidigt med at han aflagde ed til den danske konge – fik Ruse sit bestallingsbrev som generalkvartermester, overingeniør over de dansk-norske fæstninger samt privilegium på at udnævne fæstningsingeniører.⁵ Blandt bestallingens mange punkter var også et løfte om at give ham befalingen over et regiment. Det nævnes flere steder i bestallingen, her oversat til moderne dansk fra den tysksprogede original:

Regimentet er først omtalt i paragraf 2: ”For det andet skal han med sit undergivne regiment gøre modstand mod alle vores fjender, med liv og blod, det være sig i felten eller ved belejringer, til vands eller lands, i slag, i småkampe, ved stormangreb eller hvad lejlighed der end måtte være, og så skal han til det yderste overholde vores krigsartikler og i øvrigt vise sig og opføre sig som en ærlig oberst til fods”.

Paragraf 12 gav Ruse samme rettigheder over hans regiment som andre regimentschefer, inkl. afholdelse af krigsretter. Endelig melder paragraf 13, at han i sit korps skal sørge for at sikre officerer, og da særligt ”ingeniører, minører, konduktører (eller voldmestre), plavkærkere, tørvesættere, ligesom faskinebindere og tømmerfolk”, som forstod at bygge gallerier og broer [under stormangreb m.v.], og som skulle kunne arbejde på store fæstningsværker. Han skal bevidne deres flid, og sørge for at de får ekstraordinær sold.

I paragraf 14 forpligter Ruse sig til at lade sig nøje med sin egen aflønning og i øvrigt lade regimentet arbejde med hans ”Kunst”, og ikke fordre yderligere betaling. Der blev formelt set lagt i faste rammer!

Kommandoen over et regiment var forudsætningen for at komme i gang med fæstningsarbejdet, og der lå tydeligvis et ønske om at få etableret et korps af fæstningskyndige folk heri.

I ugerne efter bestallingen forhandles om det ny kastel. Det blev endeligt godkendt den 26. juli og denne dato er på sin vis Kassellets egentlige fødselsdag. En underskrift på en kontrakt gør det imidlertid ikke, og det kom til at vare det meste af et år, før man kunne

tage det første spadestik.

Meget bekvemt lykkedes det hurtigt for Ruse at få sit eget regiment, idet oberst Eggerich Johan Lübbe døde den 22. august. Hans regiment var godt nok blevet lovet bort til oberst Willum Lobrecht, der blev rasende over at være forbigået, hvilket medvirkede til, at han tog sin afsked – i forvejen var han ikke for velfornøjet med sine forhold.⁶ Ved et tilfældigt møde med Ruse i 1666 i nærheden af Bremen, kom det til et opgør mellem de to i en duel, hvorved Ruse fik såret Lobrecht i hans venstre arm og komme bag om hans ryg, så Lobrecht måtte bede for sit liv. Såret viste sig at være dødeligt, og nogle uger senere meldtes han død. Selvom enken truede med at rejse til København for at få satisfaktion hos Frederik den 3., fik dette dog ikke konsekvenser for Ruse som det skete for andre i samtiden, der måtte flygte ud af landet efter duellering.⁷

Overdragelsen af Lübbes Regiment til Ruse må være sket rent formelt, idet Ruse hurtigt efter kontrakten om Kastellet indledte en inspektionsrejse til fæstningerne rundt om i Danmark, og derefter rejste han hjem til Holland for at afvikle diverse forretninger. Endnu i begyndelsen af november opholdt han sig i Kalkar og meldte herfra til Krigskollegiets præsident Hans Schack, at han nu agtede sig videre til Amsterdam for at få fat i stenhuggere og tømrere, og hvad der i øvrigt måtte være nødvendigt for det kommende arbejde. Han skrev tillige, at han regnede med snarest muligt at komme til København.⁸ Ruse er derfor sandsynligvis kommet tilbage hen på sensommeren 1661/1662. Herefter var han klar til at indlede sit virke for den danske konge. Det første arbejde var som omtalt omformningen af Frederiks Kastel efter Ruses egne tanker.

Tidspunktet for hans hjemkomst passede fint med, at jordarbejder normalt blev påbegyndt i det tidlige forår, men forinden skulle hans regiment mønstres. Det foregik lørdag den 12. april sandsynligvis på den ubebyggede græsmark mellem Ny-København og Kastellet, der kaldtes „Grønland“, og som i slutningen af 1700-tallet blev bebygget med den sidste generation af Nyboderhuse. En mønstring i december 1664 foregik netop ”foran” Kastellet, men selv angiver rullen blot, at mønstringen foregik „i Kiøbenhaffn”.⁹ Her samledes regimentet for rent bogstaveligt at blive ”skrevet i mandtal”, da der blev udarbejdet

en specifik rulle over soldaterne [III. 3].¹⁰

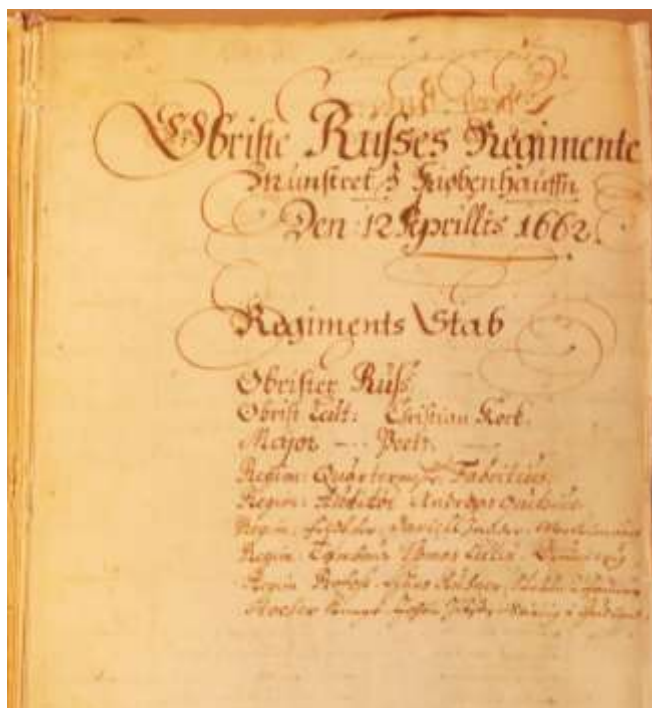

Fig.. 3: Ruses rulle over regimentet pr. 12. april 1662 består blot af foldede ark papir uden større udsmykning, men datidens interesse for kalligrafi fornægter sig ikke. Her ses forsiden med listen over regimentets stab. Rigsarkivet, Krigskollegiet, Ruller 1661-1674.

Rullen er ikke underskrevet, men den er rimeligvis forfattet af mønsterskriveren i Livkompagniet, den blot 26 år gamle Valerius Francke, eller en af dennes skrivere. Franck stammede fra Erfurt i det sydøstlige Tyskland. I Kastelets historie indskriver han sig som bygningsskriver og regnskabfører for Ruse.¹¹ Ingen af hans regnskaber er dog bevaret, men et lille indtryk af hans arbejdsforhold finder man i en sag fra 1663, hvor han en lørdag ved ugens afslutning blev overfaldet og gennempreglet af en af Ruses kompagnichefer, kaptajn Thomas Meldrum midt i sit arbejde med at indskrive ugejournalerne i sin protokol. Striden handlede om en kvittering for nogle sko til Meldrums Kompagni, som denne havde sendt retur, og som Franck ikke ville give ham en kvittering for. Franck omtales da som "konduktør og byggeskriver i Kastelet". Af Ruses brev om sagen, fremgår det, at Franck førte kontraregnskaber for byggeriet, hvilket han fik 5 rdlr. for om måne-

den. Det var dog så lidt, at Ruse af egen lomme supplerede beløbet med yderligere 15 rdlr., da det efter Ruses mening var nødvendigt at holde på de gode folk.¹² Det turde være en anbefaling af en person, som vi ellers ved meget lidt om. Ruse beholdt ham dog næppe længe, for efter at Francke den 5. maj 1664 afsejlede fra Toldboden til Lübeck forsvinder han ud af den danske historie.¹³

Fig. 4a og 4b: Opslag til Ruses rulle viser, hvorledes tabellen over regimentet folder sig ud på siderne. Der er i alt 54 opslag. Her set et opslag i major Peetz's Kompagni. Rigsarkivet, Krigskollegiet, Ruller 1661-1674.

Quarter first of the 1860 Year	Quarter first of the 1861 Year	Bar number	Local Name	Quarter first of the 1862 Year	Quarter first of the 1863 Year
17 Nov	1 Dec	24	Bar	Bar	Bar
18 Nov		24	Bar	Bar	Bar
2 Dec		24	Bar	Bar	Bar
3 Dec	1 Dec	24	Bar	Bar	Bar
4 Dec	2 Dec	24	Bar	Bar	Bar
5 Dec	3 Dec	24	Bar	Bar	Bar
6 Dec	4 Dec	24	Bar	Bar	Bar
7 Dec	5 Dec	24	Bar	Bar	Bar
8 Dec	6 Dec	24	Bar	Bar	Bar
9 Dec	7 Dec	24	Bar	Bar	Bar
10 Dec	8 Dec	24	Bar	Bar	Bar
11 Dec	9 Dec	24	Bar	Bar	Bar
12 Dec	10 Dec	24	Bar	Bar	Bar
13 Dec	11 Dec	24	Bar	Bar	Bar
14 Dec	12 Dec	24	Bar	Bar	Bar
15 Dec	13 Dec	24	Bar	Bar	Bar
16 Dec	14 Dec	24	Bar	Bar	Bar
17 Dec	15 Dec	24	Bar	Bar	Bar
18 Dec	16 Dec	24	Bar	Bar	Bar
19 Dec	17 Dec	24	Bar	Bar	Bar
20 Dec	18 Dec	24	Bar	Bar	Bar
21 Dec	19 Dec	24	Bar	Bar	Bar
22 Dec	20 Dec	24	Bar	Bar	Bar
23 Dec	21 Dec	24	Bar	Bar	Bar
24 Dec	22 Dec	24	Bar	Bar	Bar
25 Dec	23 Dec	24	Bar	Bar	Bar
26 Dec	24 Dec	24	Bar	Bar	Bar
27 Dec	25 Dec	24	Bar	Bar	Bar
28 Dec	26 Dec	24	Bar	Bar	Bar
29 Dec	27 Dec	24	Bar	Bar	Bar
30 Dec	28 Dec	24	Bar	Bar	Bar
31 Dec	29 Dec	24	Bar	Bar	Bar
1 Jan	30 Dec	24	Bar	Bar	Bar
2 Jan	31 Dec	24	Bar	Bar	Bar
3 Jan	1 Jan	24	Bar	Bar	Bar
4 Jan	2 Jan	24	Bar	Bar	Bar
5 Jan	3 Jan	24	Bar	Bar	Bar
6 Jan	4 Jan	24	Bar	Bar	Bar
7 Jan	5 Jan	24	Bar	Bar	Bar
8 Jan	6 Jan	24	Bar	Bar	Bar
9 Jan	7 Jan	24	Bar	Bar	Bar
10 Jan	8 Jan	24	Bar	Bar	Bar
11 Jan	9 Jan	24	Bar	Bar	Bar
12 Jan	10 Jan	24	Bar	Bar	Bar
13 Jan	11 Jan	24	Bar	Bar	Bar
14 Jan	12 Jan	24	Bar	Bar	Bar
15 Jan	13 Jan	24	Bar	Bar	Bar
16 Jan	14 Jan	24	Bar	Bar	Bar
17 Jan	15 Jan	24	Bar	Bar	Bar
18 Jan	16 Jan	24	Bar	Bar	Bar
19 Jan	17 Jan	24	Bar	Bar	Bar
20 Jan	18 Jan	24	Bar	Bar	Bar
21 Jan	19 Jan	24	Bar	Bar	Bar
22 Jan	20 Jan	24	Bar	Bar	Bar
23 Jan	21 Jan	24	Bar	Bar	Bar
24 Jan	22 Jan	24	Bar	Bar	Bar
25 Jan	23 Jan	24	Bar	Bar	Bar
26 Jan	24 Jan	24	Bar	Bar	Bar
27 Jan	25 Jan	24	Bar	Bar	Bar
28 Jan	26 Jan	24	Bar	Bar	Bar
29 Jan	27 Jan	24	Bar	Bar	Bar
30 Jan	28 Jan	24	Bar	Bar	Bar
31 Jan	29 Jan	24	Bar	Bar	Bar
1 Feb	30 Jan	24	Bar	Bar	Bar
2 Feb	31 Jan	24	Bar	Bar	Bar
3 Feb	1 Feb	24	Bar	Bar	Bar
4 Feb	2 Feb	24	Bar	Bar	Bar
5 Feb	3 Feb	24	Bar	Bar	Bar
6 Feb	4 Feb	24	Bar	Bar	Bar
7 Feb	5 Feb	24	Bar	Bar	Bar
8 Feb	6 Feb	24	Bar	Bar	Bar
9 Feb	7 Feb	24	Bar	Bar	Bar
10 Feb	8 Feb	24	Bar	Bar	Bar
11 Feb	9 Feb	24	Bar	Bar	Bar
12 Feb	10 Feb	24	Bar	Bar	Bar</

Rullen indledes med en nydelig kalligraferet side med en oversigt over regimentets stab, hvorefter følger 54 tabeller på hver ét opslag, og rullen er således på i alt 109 foliosider.

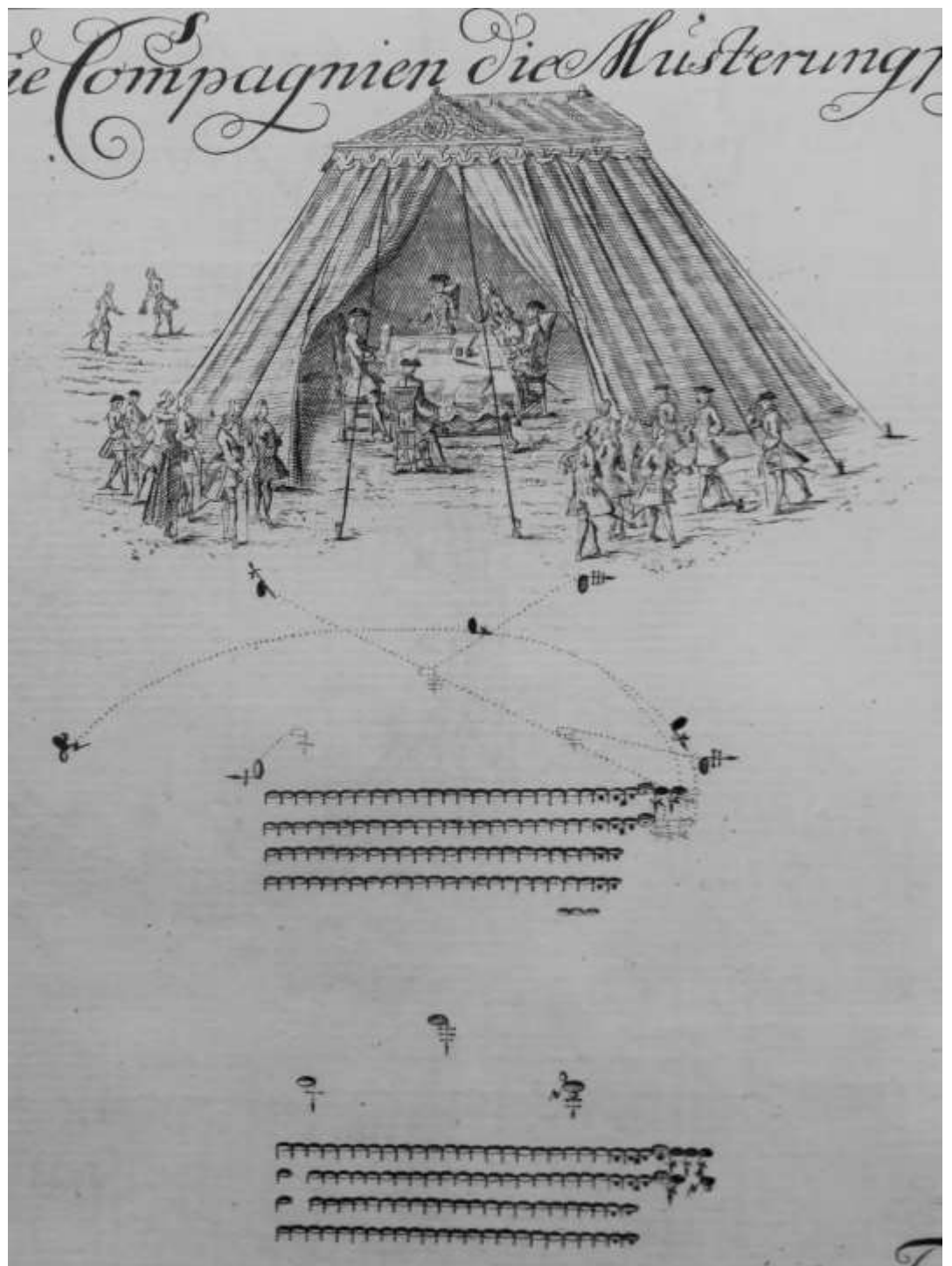
[illegible]

Hen mod slutningen er flere ubeskrevne sider, der blot er inddelt i kolonner. Rullens oplysninger er ført på dansk, på trods af, at hærens hovedsprog frem til 1773 var tysk.

Kolonneoverskrifterne viser, hvad rullen indeholder, selvom man ikke har forsøgt at få oplysninger om de fraværende eller man altid har udfyldt alle rubrikker. En sammenligning med en rulle over Eggert von Lübbes Regiment fra året før, viser, at registreringen var langt mere specifik her i 1662 end året før, hvor man blot oplistede folkenes navne [III. 5]. Dermed ligner rullen fra 1662 mere flere tilsvarende ruller fra samme år, hvor f.eks. også en rulle Eiler Holcks 833 mand store regiment på Kronborg fulgte samme detaljeringsgrad.¹⁵

Næste side: Fig. 5 Der findes ingen datidige gengivelser af en mønstring, men til et Infanterireglement, udgivet ca. 1740 hører et bind med 38 kobberstukne tavler, hvoraf det sidste gengiver en scene fra en mønstring. Det er sandsynligvis foregået på nogenlunde samme måde, at Hendrik Ruses Regiment blev mønstret knapt 80 år tidligere. Soldaterne var opstillet kompagnivis, flankeret af officerer, der helt bogstaveligt skulle "holde styr på rækkerne". Selv skulle de som angivet følge præcise forløb under mønstringen. Hvem, der har tegnet forlæggene for tavlerne, vides ikke, men kobberstikkeren var Gottfried Chr. Pingeling fra Hamborg. Fra: Tabellen worinnen die im ersten Theil des Königs Infanterie Regiments geschriebenen sämtlichen Evolutions unter gewissen Zeichen vorgestellt und erkläret sind, nr. 3, Det Kongelige Bibliotek.

Die Compagnien die Musterung

Da rullen som omtalt også omfatter fraværende personer, viser det, at der er lagt ældre lister til grund, og disse må have indeholdt oplysninger om, hvor folkene kom fra, da rubrikken "Fødested" i langt de fleste tilfælde også er udfyldt for de fraværendes vedkommende. De øvrige rubrikker synes derfor at være indhentet under selve mønstringen. Rullen er i øvrigt næppe skrevet "ude på Grønland", men er en zirlig renskrift på grundlag af de dér indsamlede udsagn.

Fig. 6 Udsnit af Figur 5 viser teltet, hvis indgang er omgivet af officerer. Indenfor ses omkring et bord de fire personer, der havde ansvaret for mønstringen i fuld gang med papirer og pen og blæk. Man må gå ud fra, at teltet er tegnet noget større end et sådant telt i virkeligheden var, og hvorledes det præcis tik for sig i april 1662, da Hendrik Ruses Regiment blev mønstret, ved vi ikke.

Ruses Regiment bestod ved mønstringen af 8 kompagnier med i alt 1.518 mand. Heri er inkluderet en stab på 9 mand, der foruden Ruse selv som oberst, bestod af 1 oberstløjtnant og 1 major, samt diverse praktiske "embedsmænd" i form af 1 kvartermester, 1 auditør, 1 feltskærer, 1 tambur, 1 profos (bøddel) og dennes medhjælper, stokkeknægten.

Kompagnicheferne var rutinerede soldater, der alle synes at have været med i de foregående års dramatiske krige mod svenskerne: Major Steen Andersen Bille, oberstløjtnant Christian Koch, kaptajn Thomas Meldrum, kaptajn Hans Nagel, major Johan Ernst Peetz, kaptajn Alexander Reincking, kaptajn Martin Zitzow og kaptajn Herman Beckmann. For os er det blot navne, som man ved uendeligt lidt om. Steen Andersen Billes levnedsløb var dog særligt, idet han havde studeret ved universitetet i København og derefter havde fortsat studierne i årene 1646-1650 i Leiden. Frem til 1656 havde han tjent storhertug Ferdinand den 2. af Toscana og siden kardinal Medici i Rom. Derefter havde han været i den danske hær, og han var som kompagnichef hos Lübbe kommet med ind i Ruses Regiment.¹⁶

Tre andre, Beckmann, Nagel og Reincking, kom ligeledes fra Lübbes Regiment. Af de øvrige vides blot, at Meldrum havde været kaptajn for det københavnske studenterkorps i 1658. Han havde tidligere været i brandenburgsk tjeneste og deltaget i det danske Skånefelttog i 1657. Reinckink og Peetz havde kort før Lübbes død haft en mindre konflikt, da Peetz havde ønsket, at Reinkinck afgav en underofficer til faskinearbejde (velsagtens til reparationer af de københavnske volde efter belejringen). Dette modsatte Reinckink sig, men blev af Peetz truet med arrest. Kochs, Meldrums og Zitzovs kompagnier synes at være blevet overført til regimentet fra andre dele af hæren for at styrke det til de kommende arbejder.

Alexander Reinkinck blev senere på året beskyldt for at have formøblet pengene til sit kompagni, og hans ejendele og formue blev beslaglagt, samtidigt med, at han selv forsvandt uden at efterlade sig spor.¹⁷

De 8 kompagnier havde hver knapt 200 mand, svingende fra 176 i Nagels Kompagni og 199 i Ruses Livkompagni. Sidstnævnte samt Kochs Kompagni bestod af musketerer og pikenerer, hvor mandskabet i de øvrige kompagnier ikke er specificeret

Rullens skrift er tydeligt og klar, og der er ikke egentlige læsningsproblemer, men opfattelsen af navne på personer og lokaliteter kan i en del tilfælde være uigennemskuelige for nutiden. "Ribe" og "Salling" er umiddelbart forståelige, mens et stednavn som "Eygto" i

Jylland er umuligt at placeres nærmere. Datidens manglende faste ortografi har naturligvis en del af skylden, men sikkert har også brugen af dialekter og almindelig sprogforbistring folkene imellem – en del af dem talte jo tysk til dagligt – sin del af forklaringen.

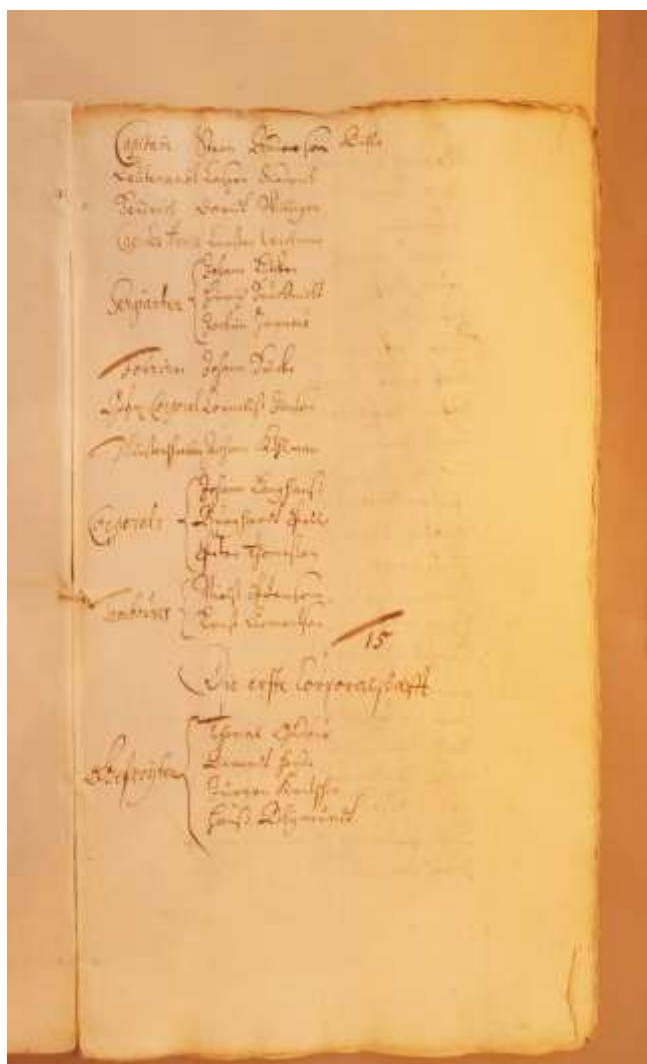

Fig 7: Rullen over Eggerich Lübbes Regiment blev optaget den 12. februar 1661, men efter en mere enkel model end den, der blev introduceret i 1662, hvor oplysningerne om mandskabet efter overdragelsen til Hendrik Ruse – ligesom Eiler Holcks Regiment på Kronborg – blev tilført en række specifikationer, der fortæller meget om karakteren af disse hvervede regimente. Rigsarkivet, Krigskollegiet, Ruller 1661-1674.

De fraværende

På mønstringspladsen var der blot 1.382 soldater fysisk til stede: 31 var udkommanderet

til forskellige opgaver, bl.a. udpegning af tømmer og smågrene i skovene til brug for Kastellet, og ikke mindre end 29 mand var "ude på exekution", altså for at indkræve skatter rundt om på Sjælland. Fire sad i arrest og 4 var bevilget orlov. Desuden konstaterede man, at der manglede 9 mand, sandsynligvis deserterede. Yderligere godt 50 var fraværende på grund af sygdom. For flere af disse gælder det, at det anføres, hvor de lå syge: To var "på hospitalet", måske på Bremerholm, hvor der var et kvæsthus, andre lå i "Sankt Peders Stræde" eller i "Pølsegården". Gården med det mærkværdige navn blev brugt til indkvartering af soldater, og lå i karréen mellem Mikkell Bryggers Gade og Kattesundet (svarende til Mikkell Bryggers Gade nr. 3-5).¹⁸

Fødested

Angivelsen af soldaternes fødested viser, hvor broget regimentet var sammensat: Af de 1.423 mand, hvis fødested kan bestemmes på landeniveau med en høj grad af sandsynlighed, var kun halvdelen født i den danske konges riger og lande (inkl. Holsten og Norge); En fjerdedel af hele styrken kom fra det tyske område, 99 fra Sverige (inkl. Skåne, Halland og Blekinge), 79 fra Polen, 55 fra Storbritannien (inkl. Irland), 48 kom fra den Nederlandske Republik. Resten fordelte sig jævnt hen over Europakortet med repræsentanter fra De Habsburgske Arvelande (Østrig-Bøhmen) (14), De Spanske Nederlande (Belgien) (12), Schweiz (12), Frankrig (9), Italien (5), Ungarn (2) og Rusland (2).

Der er flere forklaringer på, hvorfor regimentet havde repræsentanter fra så bredt et udvalg af lande: Krigerhåndværket var internationalt, og man tog tjeneste, hvor man kunne få den bedste sold. En del af soldaterne var dog givetvis overtaget fra de svenske hæere, der mere eller mindre direkte var formeret under 30-årskrigen i Tyskland, og som var meget bredt sammensat. Som krigsfanger under Karl Gustav-Krigene var de blevet tilbudt dansk tjeneste og stukket ind i danske regimente. I rullens oversigt over soldaternes tjenestetid ses det da også, at en stor del havde været i tjeneste i 2½ år, svarende til at de var blevet taget som fanger efter den danske generobring af Fyn i november 1659. Bemærkelsesværdig efter nutidige forestillinger er listens 99 svenske repræsentanter,

som man ikke lige skulle forvente indrullet i den danske hær efter de tre dramatiske krigsår 1657-1660. De fleste af disse kom dog fra alle dele af de tabte gamle dansk-norske provinser (i alt 55) med en klar overvægt for Skåne med 33 mod 17 fra Halland og 5 fra Blekinge. Særligt Halland, der blev (midlertidigt) afstået i 1645 er interessant, og af de 13, der findes specifikke oplysninger om, havde 6 været i svensk tjeneste, 3 i dansk krigstjeneste, mens 4 var civile håndværkere af forskellig art.¹⁹ Regimentet rummede 44 mand fra "Gammel-Sverige" – med fødesteder som Stockholm, Kalmar og Göteborg osv. En enkelt soldat, den 40 år gamle Ebert Sathler, der var født i Jönköping, havde dog foruden sit halve år i regimentet været ansat i hele 12 år hos den danske grev Christian Pentz, der var gift med Sophie Elisabeth, en datter af Kirsten Munk og Christian den 4., så vejen fra Midsverige havde ikke været direkte.

Omvendt synes en hel del danskere at have deltaget i de svenske krige på svensk side: I alt 74 har oplyst, at de tidligere havde været i svensk krigstjeneste, enkelte i op til 7 år. Andre har sandsynligvis været tvunget til svensk krigstjeneste i den periode, hvor svenskerne havde besat det meste af landet.

Fireogtyve mand var født i København. En del var gamle "garvede" krigsfolk med flere års erfaringer, andre var som possementmagersvenden Peter Petersen ansat i januar 1662. Hvad der har fået den "lille, gulhårede" fyr på 18 til at melde sig, vides ikke. Han må have vidst, at det var hårdt fysisk arbejde, der ventede ham – og ikke det eventyrlige liv på farefyldte krigstogter.

Langt de fleste af Ruses soldater med polsk baggrund havde deltaget i de foregående års krige på svensk side, i alt 54 af 79. Af dem angav 5, at de havde været i den danske hær, heraf havde flere været med i Ulrik Christian Gyldenløves Skånefelttog i 1657. Tre angav, at de havde været i den polske eller brandenburgske hær, og der var kun 1 polak med fortid i kejserlig østrigsk krigstjeneste. Af soldater, født i de Østrigske Arvelande, var der kun 16, heraf 7 fra Bøhmen og 1 fra Ungarn. Alexander Reinckings kaptajn des armes, den 40-årige Johannes Cahar, var født i Wien og havde tjent i den kejserlige hær i 18 år. To af soldaterne fra Bøhmen, den 51-årige Jacob Pawelsen og den 20 år yngre Zacharias

Kalckschmidt havde begge tjent kejseren i 11 år, og måske har de haft et vist skæbnefællesskab. Hvor længe de havde været i dansk tjeneste er ikke oplyst.

Fra Ruses hjemland var der 46 mand. Det er mindre end, hvad man kunne forvente, og der er ikke tegn på, at han i særlig grad har trukket folk til sig derfra. Betegnende er det, at en af de folk, der betegnes som "oberstens tjener", bornholmeren Nicolaus Jørgensen, havde været ansat i kompagniet fra foråret 1661, altså flere måneder, før Ruse havde overtaget regimentet. De to andre tjenere Christoffer Reinhard og Christoffer Limpe havde været ansat henholdsvis 4 og 2 måneder i kompagniet. Det står ikke helt klart, hvad der menes med "Ruses tjener".

Flere soldater i Livkompagniet omtales i forhold til andre funktioner for obersten, der både havde en vognmand, en kusk og en smed og en staldknægt til sin rådighed. To tømmermænd Adrian og Jost Koefeland, begge født i Amsterdam, synes at være kommet med fra Holland i forbindelse med Ruses rejse dertil i efteråret 1661, men de var begge fraværende under mønstringen, så vi ved ikke mere om dem. Flere af disse folk synes at kunne henhøre til en begyndende byggeadministration, hvor smede fabrikerede hjulbørsbolte, og tømmerfolk hjulbøre, løbebrætter og andet godt i forbindelse med det kommende byggeri.

Folk fra De Forenede Nederlande kan være vanskelige at skelne fra naboerne i syd, de dengang Spanske Nederlande, der omfatter nutidens Belgien. Med folk fra Flandern udgør de 12 personer. Den 56-årige væver fra Antwerpen Gillis Philipsen havde trods sin fødeby, det katolske Antwerpen, tjent i den hollandske hær i 12 år.

Fire franskmænd, 2 italienere og 2 spaniere repræsenterede Sydeuropa. To af franskmændene var kommet ind via de svenske hære, 1 havde været i Hans Schacks Regiment i to år, og den sidste havde tjent 6 år i den spanske hær. De 2 italienere, der begge bar fornavnet Antoni, eller vel rettere Antonio, havde tjent i den franske hær i 5 år og i den danske i 1½ år. De 2 spaniere havde tjent i hhv. den danske og svenske hær i 2 år.

En pæn del af folkene må med den spredning på snart sagt alle europæiske lande have været katolikker eller hvad der i samtiden næsten kunne synes at være værre: Calvinister

eller på anden måde reformerte. Men rullen oplyser intet om folkenes trosforhold. Hvor man i teologiske kredse søgte at hæmme indflydelse fra alt andet end den fundamentalistiske lutherske ortodoksi, så var man i hæren ligeglad. Her var det mere væsentligt, at det var ordentlige folk, og så var deres religion underordnet. Det må have skabt visse problemer med gudstjenester og ved dødsfald, men hvorledes man ordnede disse forhold i dagligdagen, står ikke ganske klart. Katolikker kunne dog få en kristen begravelse på lige fod med lutherianere.²⁰

”Hvor længe i kompagniet”

Rullens rubrik om, hvornår de enkelte soldater var kommet til det aktuelle kompagni, som de nu stod, viser en spændvidde fra veteranen Christoffer Wunsch på 60 år, der havde tjent det i 38 år, til den 30-årige kusk, Laurids Jensen fra Halland, der blot var hvervet 8 dage i forvejen. Ca. en tredjedel (487) bestod af nye folk, der havde været under to år i regimentet, mens kun 190 havde tjent det i over 6 år. Gennemsnittet lå på 3,1 år. Dette siger dog mere noget om hvervningstidspunktet i forhold til de pågældende kompagnier end soldaternes anciennitet som soldater, der læses i den efterfølgende kolonne.

”Haver tjent tilforn”

Rullens oplysninger om soldaternes tidligere tjeneste afklarer ikke alt, men de viser en bredt sammensat skare af folk med vidt forskellig baggrund: Af nævnte danske enheder nævnes godt 50 forskellige som en afspejling af de forrige års dramatiske historie. Enkelte af soldaterne var dermed veteraner med op mod 25-28 års krigstjeneste på bagen, men de fleste havde færre års erfaring, og mange var indtrådt i krigerstanden så kort tid forinden, at de nærmest på betegnes som rekrutter – uden kendskab til krig eller – som det var formålet her – fæstningsbyggeri.

Oplysningerne om tidligere tjeneste er ofte meget kortfattede og tilmed indforståede, ikke sjældent blot et navn på en regimentschef, som man har kendt i samtiden som f.ex. "1½ år hos oberst Krag" – sandsynligvis Mogens Krag – eller lignende.

Selvom de hvervede soldater var, hvad vi ville kalde professionelle, så havde over en fjerdedel af regimentets soldater en håndværksmæssig baggrund, der intet havde med deres krigererhverv at gøre, i alt 430: Blandt rullens 93 forskellige erhverv kan nævnes bl.a. bogtrykkere, bryggere, dugmagere, fiskere, hattenmagere, hvedebrødsbagere, kokke, kukkenbagere, møllere, oblatbagere, possementsmagere, rebslagere og silkevævere. Desuden var der en studiosus, en spillemand, en taskenspiller, en guldsmed samt en vingartner. Skræddere, skomagere og smede udgjorde dog den største gruppe og er repræsenteret med henholdsvis 54, 40 og 39 mand. Antallet af håndværkere er ganske betragteligt, og selvom vi ikke kender de enkeltes historie, tør man vist uden forbehold erklære, at hvervede regimenter ikke nødvendigvis også var professionelle soldater!

Syvogtredive oplyste, at de havde været "bondsoldater", altså udskrevne soldater, før de lod sig hverve.

"Er gammel"

Rullen har også en rubrik med den absolutte alder for folkene. Den går fra den 12 år gamle Hans Frederik fra Christianshavn til den 75-årige Hans Ernst fra Lüneburg. Fra sidstnævnte var der en spring i aldersfordelingen til den næstældste, den 64-årige Lucas Mendix fra Franken. Blot 18 var over den dengang oldingeagtige alder på 60 år. Knap halvdelen af styrken (744) var derimod friske, unge mænd i aldersgruppen 20-29. Gennemsnitsalderen ligger lige omkring 28½ år. Det afspejler de nyligt overståede krige, der har opfanget en kraftig tilgang af nye folk, da hvervede soldater ellers må formodes at have repræsenteret flere lidt ældre aldersgrupper end regimenter sammensat ved udskrivning, hvor de yngre årgange ville have domineret.

Den omtalte 12-årige Hans Frederik var dog ikke yngre end, at han havde tjent i 4 måneder, og den næst yngste, en 14-årig hamburgerdreng ved navn Peter Foss, havde hele tre

års tjeneste bag sig, da rullen blev skrevet. Han optræder i rullen som trommeslager, og det kunne selv små drenge jo bekvemt bruges til.

I et par tilfælde støder vi på far og hans søn. Det drejer sig om "Henrich von Felde Senior" på 52 år og "Henrich von Felde Junior" på 20. De stod i Livkompagniet, hvor begge havde tjent i 6 år. Den 54-årige Rasmus Christensen fra Randers var ledsaget af sin 16-årige søn Christen Rasmussen. De var begge kommet til regimentet 5 måneder forinden, men faderen havde været 14 år i dansk tjeneste, mens sønnen af naturlige grunde blot havde tjent 1 år. Et andet sted møder vi to brødre, Thomas og Knud Poulsen fra Himmerland på henholdsvis 39 og 40 år, der i øvrigt havde fulgtes ad siden deres tid hos oberst Krag.

Det kan undre, at hele 42 ikke vidste, hvor gamle de var, og at man ved mønstringen så ikke blot angav et omtrentligt år, for det var jo ikke lige meget, om de var 20 eller 60 år gamle. I absolutte tal tæller danskere, tyskere og polakker lige meget med godt 10-12 hver, men relativt dominerer polakkerne, hvoraf 11 ud af 79, eller 13 procent ikke kunne oplyse, hvor gamle de var, og for Tyskland ligger tallet på 2,4 og for Danmark 1,2 procent. For de øvrige lande ligger var det absolutte tal forsvindende lille.

"Hvad statur"

Rullen indeholder flere personlige oplysninger om soldatens fysiske fremtræden: Beskrivelser som "kort fed", "kort mager", "temmelig lang mager", "kort sort", "lang stærk", "liden tyk" o.s.v. giver en antydning af soldaternes umiddelbare udseende og er – som det ses – ikke altid lige smigrende.

"Hvad lød hår?"

Hertil kommer oplysning om folkenes hårfarve samt karakteren af håret, der beskrives i vendinger som "sort slet" (d.v.s. glat), "sort krus", "gult slet" m.v. Enkelte var skaldede og andre havde "langt" hår. Kun fem er angivet at have skæg. Det er et forbløffende lavt tal, og måske er det kun særligt karakteristiske skæg, der er noteret. To af dem betegnes da også som "røde" og et tredje var "langt". Omvendt nævnes det et enkelt sted om den 24-

årlige Johan Johansen fra Bremen, at soldaten var "lang og uden skæg", så måske er det blot en supplerende karakteristik, når dette nævnes. Fem soldater bar paryk, heraf var de 2 brune. To andre bar henholdsvis en "gul" og en "bleg" paryk.

Rullen kunne også nævne en række supplerende oplysninger af forskellig art: Om Gert Bohrmann fra Bremen nævnes det således, at han var "krum" og derfor "udygtig, syg". Værre synes det at have været fat med den kun 24-årige skrædder Peder Berendsen fra Linköping, idet han "havde været forstyrret og er ikke rigtig". Alligevel havde han været 1½ år hos oberst Krag og var blot hvervet til sit nuværende kompagni fem måneder før mønstringen. Den 54-årige tidligere skrædder Conrad Pedersen fra Kungsbacka i Halland, der optræder som musketerer i Livkompagniet, kunne "ikke vel se", så nytten af ham har ligeledes været begrænset, selvom han betegnes som "velbevæbnet". Den 50-årige Jacob Wenzel fra Böhmen var "verwundet", altså såret, hvad der så end var sket med ham. Helt godt var det heller ikke med Cort Fluch fra Holsten, der betegnes som "dødssyg" – han var ikke til stede, og vi får ikke nærmere forklaring.

"Hvorledes bevæbnet"

Den sidste af rullens rubrikker angiver folkens bevæbning, og her stod det skralt til: 280 nævnes som "vel bevæbnede", 974 optræder med betegnelsen "uden degen", altså uden kårde. For Ruse har dette måske ikke været ganske ideelt, men omvendt var regimentets opgave hen over de følgende sommermåneder jo ikke at kæmpe for kongen og landet med våben i hånd, men at arbejde med skovle og spader, og disse er ikke listet op i rullen, så problemet har nok været til at overse.

Fig. 8: Der findes ingen billeder af arbejdende danske soldater fra 1660-erne, men på forsiden til Hendrik Ruses *Versterckte Vesting*, findes på titelbladet en detalje i form af en scene, hvor nogle mennesker udfører jordarbejde under kommando af en soldat. Det Kongelige Bibliotek.

Elitekorps?

I Ruses bestalling stod der i paragraf 13, at han skulle samle professionelle folk i sit korps, som forstod sig på opførelse af fæstningsværker og ingeniørarbejder i krigstid. Der er meget lidt i rullen, der antyder, at man har taget hensyn til denne bestemmelse, da Ruse helt tilfældigt fik von Lübbes Regiment overdraget i august 1661. Til Ruses ærgrelse indgik hans regiment i den almindelige vagttjeneste på voldene og ved porte m.v.: I marts 1663 måtte han således afgive 104 mand til denne opgave.²¹

Ej heller synes han selv at have repareret på skaden. Bestallingens antydninger af, at Ruse skulle skabe et elitekorps af fæstningskyndige folk blev således ikke opfyldt. Først omkring ingeniøren Gottfried Hoffmann skabtes i 1685 et egentligt ingeniørkorps, Det Danske Fortifikationskorps, der dog også kom til at lide af den skavank, at man kun havde

officerer og ikke et menigt korps af ”skansegravere”, som man kaldte dem på dette tidspunkt. Fortifikationskorpset omdannedes i 1763 til Ingeniørkorpset, som under forskellige navneformer jo eksisterer endnu.

Det var således med et noget tilfældigt sammensat regiment, Hendrik Ruse i april 1662 påbegyndte omdannelsen af ”Frederik Kastel” til ”Citadellet Frederikshavn”. Problemerne tårnede sig hurtigt op for Ruse, og allerede midt i den første arbejdsæson kunne Steen Andersen Bille skrive til Krigskollegiets prædident Hans Schack, at soldaterne var uvillige, og arbejdet gik derfor kun langsomt fremad bl. a. på grund af regnvejr. Han frygtede tillige, at soldaterne vil løbe væk, da det var rygtedes, at de vil blive betalt med proviant i stedet for penge. Da kornet endnu står på marken ville det i det hele taget have det lange udsigter.²² Men sådanne problemer var samtiden fuld af, og de blev jo løst hen ad vejen.

Og i spørgsmålet om professionel arbejdsstyrke eller ej, så blev der i løbet af de følgende somre arbejdet på livet løs, og i slutningen af oktober 1664 kunne to af Ruses kompagnier rykke ind i de nybyggede stokbarakker sammen med to kompagnier af Frederik von Ahlefeldts Livregiment. Fra Ruses Regiment var det Thomas Meldrums Kompagni og hans kollega Johan Peter Vogt, der efter Kochs død i oktober 1662 havde overtaget hans kompagni. Det var et første tegn på, at Kastelet var ved at tage form til det fæstningsværk og den kaserne, som vi har kendt op til vor tid.

¹ Om Ruses biografi se særligt: Bjørn Westerbeek Dahl: ”En sådan kapabel person”. Ingeniøren Hendrick Ruse (1624-1679), i: Personalhistorisk tidsskrift 2001:2, s. [145]-187. – Rullen er tidligere behandlet af samme forfatter i artiklen: Den tapre skrædder og andre soldater i Kastelet i 1662, i: Københavns kronik marts 1999. Nr. 88, s. 9-11. – For kritisk gennemlæsning af denne artikel takkes cand.mag. i latin Mikkel Kølckær, København.

² Riksarkivet, Stockholm. Skoklostersamlingen, Wrangels Arkiv, Anders Billes efterladte sager, brev fra Steinmann til Bille, 30.7.1657.

³ RA, Tyske Kancelli, Udenlandske afdeling, Almen del til 1676, 71, Ausländisch Registratur 1658-59, fol. 27b-28a.

⁴ Bjørn Westerbeek Dahl: Til Rigets forsvar og Byens gavn, bind 2, 2017, s. 11-25.

⁵ Rigsarkivet (herefter RA), Krigskollegiet, Indkomne breve 1661, Ruse, 4.7.1661.

⁶ J.C.W. Hirsch og Kay Hirsch: Fortegnelse over dansk og norske Officerer med Flere, bind 6, s. 444. (Håndskrift på Det Kongelige Bibliotek, set på Danskernes Bibliotek).

⁷ RA, Privatarxiv 6262, Hans Schack, Indkomne breve fra Ruse, 14.2. og 2.3.1666. I 1649 måtte Hans von Ahlefeldt forlade landet, efter at han i en duel havde dræbt sin svoger Cai Buchwald til Fresenburg, se: S.A. Sørensen. Hans Ahlefeldt, i: Dansk biografisk Lexikon, udgivet af C.F. Bricka, 1. bind, 1887, s. 146. – Om enkens klage til notaren i Utrecht over sagen, se Het Utrechts Archief, archive 34-4 (notaries in Utrecht), inv. No. U067a001, act 153.

⁸ Som note 7, 5.11.1661.

⁹ RA, Københavns Kommandantskab, Garnisonsprotokol 1664, randbemærkning ud for datoen 19.12.1664.

¹⁰ RA, Krigskollegiet, pakke 95, Ruller 1661-1674.

¹¹ Som note 6, bind 3, s. 425. (Håndskrift på Det Kongelige Bibliotek, set på Danskernes Bibliotek).

¹² Rigsarkivet, Krigskollegiet, Indkomne breve 1663, Ruse, 11.4.1663.

¹³ Som note 9, 5.5.1664. Lübeck var ikke nødvendigvis slutdestinationen. Allerede den 19. februar 1664 havde han foretaget en lignende rejse.

¹⁴ Samtlige citater fra rullen er i artiklen gengivet i moderne dansk retskrivning.

¹⁵ Behandlet i: Bjørn Westerbeek Dahl: Den tapre skomager og andre soldater i Helsingør i 1662, i: FAHS 2000. Nr. 3, s. 3-7.

¹⁶ Som note 6, bind 2, s. 37-39.

¹⁷ Som forrige note, bind 9, s. 40.

¹⁸ H.U. Ramsing: Københavns Ejendomme 1377-1728. Oversigt over Skøder og Adkomster, bind 4, Vester Kvarter. 1945, s. 66.

¹⁹ Om soldaterne fra Skånelandene, se særligt: Bjørn Westerbeek Dahl: Den tapre skomager og andre skånske soldater i Danmark, i: Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland og Blekinge 2000. Nr. 1, s. 26-36.

²⁰ Et godt eksempel er f.ex. Hans von Ahlefeldts monument i selveste Sankt Knuds Kirke i Odense. Se note 7.

²¹ RA, Garnisonskommandantskabet i København, Garnisonsjournal 1663, ved datoen 9.3.1663.

²² Som note 7, brev fra Steen Andersen Bille, 27.7.1662.